

Súhrnná ekonomická výkonnosť a konkurencieschopnosť¹

„Bez rastu produktivity práce nie je možné systematické zlepšovanie ekonomických podmienok života ľudí. O tempe rozvoja ekonomiky pritom rozhodujú hlavne primerane vysoká úroveň ľudského kapitálu a vnútorné podmienky hospodárenia v krajine.“

Leszek Balcerowicz: *Sloboda a rozvoj*, 2000

Zaostávanie economickej výkonnosti a technologickej vyspelosti Slovenska za západnými krajinami sa znižuje len nepatrne. Obmedzené fungovanie trhu, prílišné regulačné pôsobenie vlády a pomaly slabnúce (dokonca aj pretrvávajúce) deformácie v myslení ľudí a štruktúre ekonomiky zo socializmu jednoducho „nepustia“. Graf 1 ukazuje, že ekonomické subjekty na Slovensku dosiahli v roku 2002 iba 48 % priemeru economickej výkonnosti Európskej únie.² Obdobný, aj keď o niečo menší rozdiel medzi Slovenskom a EÚ je v produktivite práce.

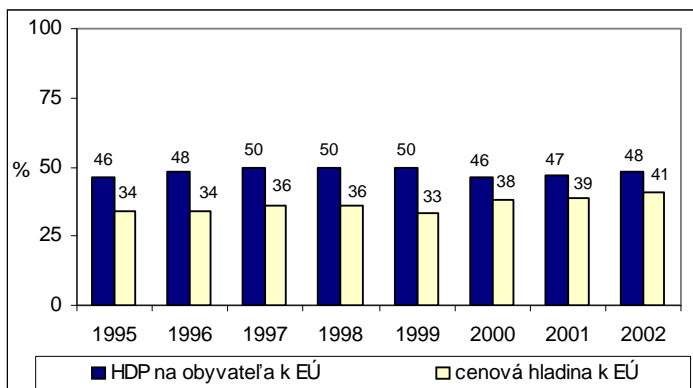
Slovensko ešte výraznejšie zaostáva v cenovej a v mzdovej úrovni. Domáca cenová hladina (obdobne ako HDP prepočítaná na paritu kúpnej sily) zodpovedá v súčasnosti iba približne 41 % priemernej úrovne Únie (graf 1). Nízka celková komparatívna cenová hladina pritom spätne potvrdzuje ekonomické zaostávanie Slovenska za mnohými krajinami.

Graf 1

Porovnanie vývoja pomeru hrubého domáceho produktu (HDP) a cenovej hladiny na Slovensku k priemeru Európskej únie

¹ Autori používajú pojem „konkurencieschopnosť ekonomiky“ preto, aby text zjednodušili a sprehladnili. Vyjadrujú ním však súhrn nezávislých konkurenčných schopností jednotlivých podnikateľských subjektov v krajine voči subjektom v iných krajinách.

² Ekonomická výkonnosť je meraná ako hrubý domáci produkt (HDP) na 1 obyvateľa, prepočítaný na paritu kúpnej sily obyvateľov. Ekonomické zaostávanie Slovenska je navyše výraznejšie pre všetky mimobratisklavské regióny. Zatiaľ čo bratislavský región dosahuje v súčasnosti približne úroveň priemeru Únie, HDP na jedného obyvateľa napríklad v Prešovskom kraji dosiahol v roku 2002 iba približne 32,5 % priemeru Únie.

Poznámka: Výsledky zodpovedajú pomerom objemov HDP na obyvateľa v SR k priemeru Európskej únie, prepočítaných na paritu kúpnej sily obyvateľov.

Zdroj: Eurostat, Štatistický úrad SR, graf autori.

Konkurencieschopnosť na zahraničných trhoch si podstatná časť subjektov udržiava tiež prevažne nižšími cenami, a nie napríklad zvyšovaním kvality výrobkov. Zaostávanie konkurenčnej schopnosti ekonomických subjektov Slovenska naznačuje aj medzinárodné porovnanie. Slovensko sa spomedzi 49 hodnotených krajín v roku 2002 umiestnilo na 37. mieste. Z bývalých socialistických štátov boli na tom lepšie ekonomiky Estónska, Maďarska a Česka, zatiaľ čo Slovinsko, Rusko a Poľsko sa umiestnili za Slovenskom.³

V štruktúre ekonomiky Slovenska však postupne dochádza k niektorým pozitívnym zmenám. Zvyšuje sa napríklad podiel súkromných subjektov, podiel firiem so zahraničnou účasťou (aj keď významnejšie až od roku 2000) a váha trhových služieb na celkovej produkcii. Výrazne sa tiež zlepšuje teritoriálna štruktúra vývozu, smerujúceho v súčasnosti prevažne do krajín OECD. **Tieto zmeny však dostatočne nekompensujú iné, dlhodobé negatívne trendy.**

Jednou z dlhodobejšie nepriaznivých tendencií je **vysoká miera závislosti produkcie a vývozu Slovenska od niekoľkých firiem.** Celkový ekonomický vývoj výrazne ovplyvňujú práve podniky s významnou zahraničnou majetkovou účasťou: Volkswagen, Slovnaft a U. S. Steel. Vstup amerického investora do VSŽ v roku 2000 a ich následná reštrukturalizácia, ako aj privatizácia Slovenských telekomunikácií a najväčších bánk zvýšili dôveryhodnosť

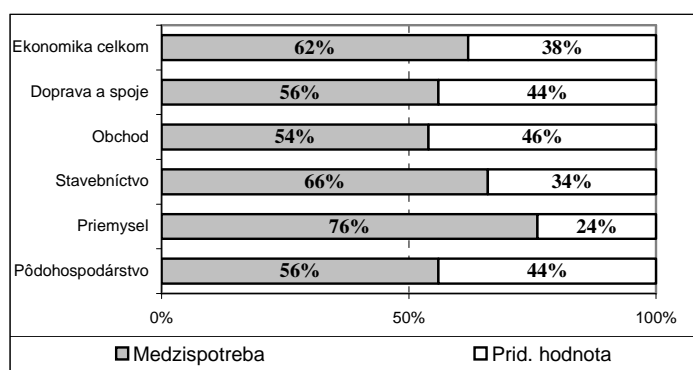
³ Výsledky medzinárodného porovnania indexu konkurencieschopnosti jednotlivých krajín prezentoval Inštitút pre rozvoj manažmentu (Inštitút for Management Development) prostredníctvom svojej pravidelne zverejňovanej ročenky (NFAH, jún 2002). Index zahŕňa okrem kritérií ekonomickej výkonnosti krajiny aj kritériá podnikovej výkonnosti, pôsobenia vlády a úrovne infraštruktúry (v širšom chápaní ako miery využívania zdrojov). Podľa tohto výskumu majú v súčasnosti najviac konkurencieschopné ekonomiky USA, Fínsko a Luxembursko.

Slovenska v očiach zahraničných investorov. Výrazná závislosť od niekoľkých podnikov je napriek tomu vážnym rizikom ďalšieho vývoja.

Podstatným negatívnym trendom je v podmienkach Slovenska pretrvávajúca **orientácia ekonomiky na komodity s nízkou mierou pridanej hodnoty**. Podiel pridanej hodnoty na vytvorenej produkcii je dlhodobo nižší ako váha vstupov do výroby (medzispotreby). Najvýraznejšie sa to prejavuje v priemysle, kde sa v roku 2002 pridaná hodnota podieľala na produkcii iba jednou štvrtinou, zatiaľ čo položky medzispotreby predstavovali až tri štvrtiny (graf 2).⁴

Graf 2

Podiel medzispotreby a pridanej hodnoty na produkcii (aj podľa vybraných odvetví)

Poznámka: Údaje sú za rok 2002.

Zdroj: Štatistický úrad SR. Graf autori.

Dôsledkom deformovanej štruktúry produkcie je schopnosť slovenských subjektov vyvážať predovšetkým tovary určené na medzispotrebu (predstavujúce približne polovicu celkového vývozu). Napríklad najúspešnejší slovenský vývozca, Volkswagen Bratislava, predovšetkým kompletizuje dovezené súčasti, a potom ich vyváža.

Konkurenčnú schopnosť na zahraničných trhoch umožňuje slovenským vývozcom aj komparatívna výhoda nižších mzdových nákladov (využívanie „práce vo mzde“).⁵ Vysoká

⁴ Priemysel má pritom spomedzi všetkých odvetví najväčšiu (v roku 2002 až takmer 43-percentnú) váhu na celkovej medzispotrebe v ekonomike.

⁵ Potvrdzuje sa tým postavenie ekonomiky Slovenska ako „montážnej dielne“ zahraničných firiem. Využívanie komparatívnej výhody Slovenska z nižšej náročnosti produkcie na ľudský činiteľ zahraničnými firmami je v súčasnosti prirodzené. Takáto komparatívna výhoda krajiny je však dočasná a iba statická. Jej dlhodobšie udržiavanie by pravdepodobne vyžadovalo vládne ochrannárske opatrenia, čo by mohlo viac deformovať konkurenčné prostredie a brzdiť ekonomickú výkonnosť, produktivitu a konkurenčnú schopnosť subjektov (napríklad iných domácich). Súčasne by to mohlo zamedziť využívanie (dlhodobo želaných) dynamických komparatívnych výhod, postavených predovšetkým na intelektuálnom ľudskom kapitáli.

náročnosť ekonomiky na energetické a surovinové vstupy (nie však na ľudský kapitál) a príliš vysoký podiel (polo)výrobných s nízkym stupňom spracovania na vývoze môžu výrazne limitovať dlhodobejšiu konkurencieschopnosť slovenských ekonomických subjektov.

„Krehkosť“ súčasnej konkurencieschopnosti a udržateľnosti vonkajšej nerovnováhy (deficitu bežného účtu platobnej bilancie) zvyšuje práve prílišná dovozná náročnosť vývozu. Obdobne je to aj pri celkovej produkcii. Spôsobuje ju predovšetkým dovoz surovín a polotovarov. Vysoká závislosť dovozu energetických zdrojov (ropy a zemného plynu) od dovozu z jednej krajiny (z Ruska) môže byť pre Slovensko navyše určitým ekonomickým a bezpečnostným ohrozením. **Rizikom pre konkurenčnú schopnosť a únosnú vonkajšiu nerovnováhu je aj značná citlivosť vývozu na cenové faktory a na zmeny v externom dopyte** (osobitne v krajinách Európskej únie).

Limitom ekonomickej výkonnosti a konkurencieschopnosti je zároveň nízka efektívnosť a návratnosť investícií. Zastaraná technická a technologická vybavenosť mnohých podnikov neumožňuje lepšie využiť kvalifikačne náročnejšiu pracovnú silu a informačné technológie, čo je brzdou efektívnosti kapitálu. Hoci miera investovania meraná podielom tvorby kapitálu na HDP je od polovice 90. rokov mimoriadne vysoká (napríklad v roku 1998 až 38 % HDP), minulé ani súčasné investície nemajú dostatočný efekt na tvorbu celkového produktu. Vysoký podiel investícií bol a je výsledkom prehnanej aktivity verejného sektora a „vynútených“ investícií zo strany privatizérov.⁶ Značnú časť investičných aktivít si nevyžiadali potreby trhu. Štruktúra i umiestnenie investícií sú naďalej deformované, s prehnaným akcentom na infraštruktúrne odvetvia a s poddimenzovanosťou v odvetviach s kľúčovým vplyvom na konkurenčnú schopnosť Slovenska.

Ťažiskovým problémom je však dlhodobo nízka súhrnná produktivita výrobných faktorov. Nedostatočná je nielen produktivita hmotného kapitálu, ale najmä produktivita práce.

Kľúčovou vnútornou bariérou dlhodobu udržateľného ekonomického rozvoja Slovenska sú práve nedostatočné schopnosti a zručnosti ľudského kapitálu. Nízku produktivitu - osobitne produktivitu práce - pritom spôsobujú neriešené, resp. minimálne riešené problémy z pozície vlády (verejnej správy), podnikateľských subjektov, obyvateľov a na všetkých úrovniach súčasne.

⁶ Podmienkou privatizácie majetku bol často záväzok nových vlastníkov, že budú investovať. O hodnotu týchto investícií sa znižovala kúpna cena podniku. Nerealizovanie investícií by pre nového vlastníka znamenalo povinnosť doplatiť rovnakú sumu. Novým vlastníkom sa preto oplatilo investovať, aj keď to nebolo dostatočne efektívne.

Vláda by mala riešiť problémy centralizovanej, nehospodárnej verejnej správy a neprehľadných, nejednotných „pravidiel hry“ podnikania a konkurencie.⁷ Obidve kľúčové bariéry vyššej ekonomickej výkonnosti subjektov majú na podnikateľské subjekty i na obyvateľov negatívny vplyv.

V podnikateľskej sfére je problémom predovšetkým nedostatočne kvalifikovaný manažment, nepružná organizácia a nízka schopnosť aplikovať nové poznatky a technológie. Tieto problémy vyplývajú z nedostatočných skúseností manažérov, ako aj z orientácie mnohých na krátkodobé, často spotrebné ciele. Určité zlepšenie „kultúry podnikania“ však predsa len nastáva, čiastočne aj vďaka zvýšenému prílevu zahraničného kapitálu. Výsledkom zlyhaní v podnikateľských zámeroch, znásobených dôsledkami odčerpávania zdrojov a regulácií na trhu, sú napriek tomu finančné problémy mnohých firiem.⁸

Ďalším problémom je nízka pružnosť pracovnej sily a jej nedostatočná schopnosť prispôbiť sa podmienkam na trhu práce. Prehľbuje sa nízka mobilita pracovných síl – územná aj profesijná.⁹ Nízke je aj ohodnotenie práce, najmä kvalifikovanej. Aj keď lacná pracovná sila s vysokým podielom kvalitných stredoškolsky vzdelaných ľudí je v súčasnosti komparatívnou výhodou Slovenska, v dlhodobejšom horizonte by sa na ňu nemalo spoliehať. Nedostatočná pružnosť a schopnosť prispôbiť sa zmeneným podmienkam charakterizuje všetky úrovne spoločnosti. V súvislosti s tým možno identifikovať nasledujúce problémy:¹⁰

- nízka aktivita, nedostatočná tvorivosť a minimálna (aplikovaná) inovatívnosť;
- nedostatočná orientácia a tlak na kvalitu;
- nízka morálka v ekonomických procesoch (i v celej spoločnosti).

Podstatnou bariérou súhrnnej produktivity je nízka miera podnikateľskej a inovačnej aktivity jednotlivcov. Osobitným problémom je nedostatočná (aj keď postupne rastúca) aktivita samostatne hospodáriacich subjektov a nízka aktivita pri zakladaní malých a stredných podnikov. Súvisí s pomalým návratom súťaživosti, tvorivosti a podnikateľského myslenia, zdevastovaných predchádzajúcim spoločensko-ekonomickým systémom.

⁷ Väčšia pozornosť týmto problémom sa venuje v kapitole *Fungovanie trhu a regulačné pôsobenie vlády*.

⁸ Táto skutočnosť platí naďalej, aj keď hospodárenie v podnikovej sfére sa v súčasnosti zlepšuje (predovšetkým v porovnaní s výrazným prepadom hospodárskych výsledkov v rokoch 1996 až 1999). Finančné problémy mnohých podnikov, najmä úverovo zaťažených, napriek tomu pretrvávajú.

⁹ Podrobnejšie v kapitole *Trh práce, zamestnateľnosť a zamestnanosť*.

¹⁰ Uvádzané agregované problémy sú zámerne orientované na ľudský činiteľ (aj keď nie striktnie iba ekonomického charakteru), ktorý je podstatným nositeľom pretrvávajúcich negatívnych trendov (týkajúcich sa aj štruktúry ekonomiky), hlavných problémov, a následne aj nositeľom ich možných náprav.

Dlhodobejším limitom je tiež nedostatočná orientácia na kvalitu – vo vzdelávacom systéme (vrátane ekonomického zamerania), v aplikovanom výskume, ako aj vo výrobnom procese a v marketingu. **V porovnaní so západnými krajinami u nás citel'ne chýba „tvrdý tlak na kvalitu“.** Príčinou je obmedzená konkurencia na trhu a čiastočne aj skutočnosť, že spotrebiteľ zvykne preferovať menej kvalitné a lacnejšie výrobky.

Možnosti rozvinutia trhového prostredia a jeho prirodzených výhod výrazne obmedzuje aj nízka morálka v ekonomike (i v celej spoločnosti). Príkladom je tunelovanie podnikov vlastnými manažmentmi a nízka platobná disciplína. Nie je dostatok mechanizmov, ktoré by automaticky eliminovali z rozhodovacích procesov ľudí s nízkou morálkou.¹¹ Zvlášť nebezpečnými problémami sú rozšírené podoby klientelizmu. Politické rozhodovania sú pod tlakom rôznych záujmových skupín, ktoré majú k dispozícii veľa peňazí. Vhodnú korupčnú klímu utvára tiež to, že zamestnanci verejnej správy majú v rukách rozhodovanie o podnikateľských subjektoch. Môžu tým brániť vytváraniu legislatívneho rámca slobodného podnikania a vynucovania práva. Rozšírená je tiež korupcia vo vzťahoch zamestnancov verejnej správy a občanov. **Vysoká miera tolerancie voči korupcii na Slovensku je však najväčším rizikom jej ďalšieho prehlbovania.**

Od problémov k prognózam

Ekonomickú výkonnosť a konkurencieschopnosť Slovenska bude výrazne podmieňovať schopnosť vytvoriť trhovo štandardné podmienky na prístup k vzdelaniu a poznatkom, ako aj miera ich využitia. Podstatná bude zároveň schopnosť subjektov prispôbiť sa trendom zvyšovania kvality (vrátane kvality pracovnej sily) a aplikovania informačných technológií. Ekonomický vývoj budú tiež ovplyvňovať externé faktory, predovšetkým politické a ekonomické smerovanie Európskej únie.¹²

Najpravdepodobnejší a zároveň realistický scenár ekonomického vývoja v priebehu dvoch desaťročí vychádza z toho, že vnútorný potenciál rýchleho priblíženia sa k ekonomicky vyspelejším krajinám nevznikne. Predpokladá sa pomalé zapojenie domácich ekonomických subjektov do trhu Európskej únie. Dôvodom je začleňovanie sa slovenských

¹¹ Naopak, sú do určitej miery dôsledkami „mäkkého finančného obmedzenia“, ktoré bolo zvýraznené aj v nadväznosti na prijatie niektorých zákonov v rokoch 1995 až 1998 (napríklad zákona o revitalizácii a zákona o strategických podnikoch).

podnikateľských subjektov s podstatne menšou konkurenčnou schopnosťou oproti subjektom z dnešných pätnástich krajín Únie, sťažené navyše nevyhnutnosťou rýchlo zaviesť a dodržiavať nákladné unifikáčnej európske normy a rešpektovať obmedzenia prechodných období.

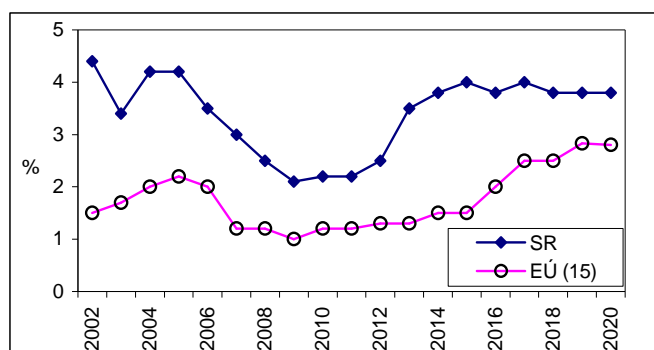
Zahraničný kapitál, ktorý bude dlhodobejšie orientovaný na Slovensko, môže čiastočne vplývať na skvalitnenie podnikového manažmentu a aj na zlepšenie kultúry podnikania. Vytvorí sa tiež určitý tlak na lepšiu organizáciu v podnikoch, ten však nemusí byť podporený tlakom na kvalitu z vnútorných zdrojov. **Preto nemožno očakávať, že väčšina domácich subjektov sa stotožní s dovezenými pravidlami.**

Miera ekonomickej aktivity, osobnej zodpovednosti a pružnosti bude u väčšiny obyvateľov naďalej nízka. Pokračujúce akceptovanie korupcie, resp. iných foriem nemorálneho správania, a neformálne „pseudopravidlá“ budú naďalej významne ovplyvňovať ekonomické procesy na Slovensku.

Ekonomické subjekty zrejme budú schopné generovať medziročnú dynamiku HDP v reálnom vyjadrení približne od 2 % do necelých 4,5 % (graf 3). Slovensko tak môže v najbližších dvoch desaťročiach predstihovať rast HDP Európskej únie v priemere o približne 1,5 percentuálneho bodu.

Graf 3

Porovnanie vývoja reálneho rastu HDP v SR a Európskej únii v najpravdepodobnejšom scenári vývoja

Poznámka: Hodnoty v jednotlivých rokoch sú orientačné a účel splňajú najmä na zostrojenie trendu možného vývoja.

¹² Priamy vplyv vývoja svetovej ekonomiky na Slovensko síce v alternatívnych scenároch možného vývoja neanalyzujeme a nekvantifikujeme, podstatný dosah integrácie v Európskej únii na ekonomiku Slovenska sa

Zdroj: ŠÚ SR, Eurostat, autori.

Slovensko sa však pravdepodobne bude približovať k priemernej ekonomickej úrovni v Únii s rôznou intenzitou. V období pred vstupom a tesne po ňom sa môže udržiavať stredne rýchla, avšak udržateľná dynamika reálneho ekonomického rastu (graf 3). Tento vývoj bude ovplyvňovať zvýšená medzinárodná dôveryhodnosť a bezpečnosť Slovenska, jeho zlepšené ratingové hodnotenie a pozitívne očakávania od vstupu do NATO a Európskej únie s určitým nárastom priamych zahraničných investícií.

Po vstupe do EÚ a po prístupí ku kurzovému mechanizmu ERM-2¹³ až po začlenenie do Hospodárskej a menovej únie (EMÚ) a aj neskôr môže nastať pokles dynamiky reálneho rastu HDP. Zníženie rastu ekonomickej výkonnosti môže zapríčiniť nielen nedostatočné prispôsobenie sa konkurenčnému tlaku v jednotnom trhovom priestore Únie, ale aj snaha o rýchle plnenie maastrichtských (nominálnych) kritérií na vstup do EMÚ, napríklad kritéria pre infláciu.

Ekonomický rast Slovenska môže po vstupe do EMÚ brzdiť euro-menová unifikácia. Nižšia účinnosť centralizovanej menovej politiky, presunutej z Národnej banky Slovenska na Európsku centrálnu banku (ECB), môže mať negatívny vplyv na produkciu a zamestnanosť (výraznejšie v prípade príliš skorého vstupu).¹⁴ V tomto scenári sa nepredpokladá, že v priebehu dvoch desaťročí dôjde k fiskálnej harmonizácii (jednotnému systému verejných financií vrátane daní) a politickej centralizácii (európskemu štátu). Viaceré tlaky na realizáciu tohto procesu napriek tomu môžu spomaľovať ekonomické približovanie Slovenska k Západu.

Výhody z členstva v EMÚ (konkrétne z prevzatia eura) – najmä znížené transakčné náklady, odstránenie kurzového rizika a minimalizovanie kurzových výkyvov – môžu

však zohľadňuje.

¹³ Prístupím ku kurzovému mechanizmu ERM-2 sa krajina dostáva do „čakárne“ EMÚ. Oficiálne tým deklaruje cieľ dosiahnuť maastrichtské kritériá:

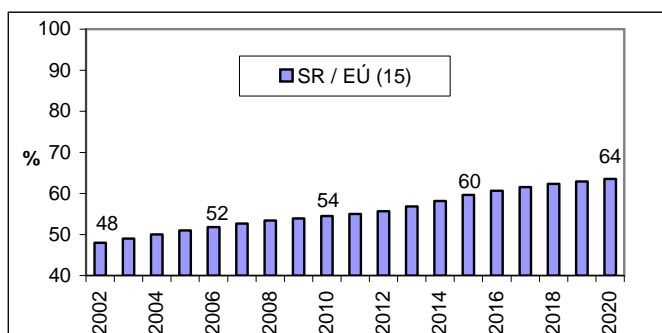
- priemerná miera inflácie počas posledného roka nesmie prekročiť priemernú mieru inflácie troch členských krajín EMÚ s najnižšou mierou inflácie o 1,5 %;
- výmenný kurz musí byť stabilný – pohybovať sa v rámci fluktuálneho pásma kurzového mechanizmu ERM 2 (+/- 15 %, dokonca podľa návrhov Európskej komisie v máji 2003 iba v pásme +/- 2,25 %) a nesmie byť devalvovaný voči žiadnej členskej krajine EMÚ najmenej počas dvoch rokov;
- priemerná úroková sadzba vládnych dlhopisov nesmie byť vyššia o viac ako 2 % oproti priemernej nominálnej úrokovej sadzbe troch členských krajín EMÚ s najnižšou mierou inflácie;
- pomer skutočného alebo plánovaného deficitu verejných financií (presnejšie „čistej potreby/schopnosti financovania verejnej správy“) nesmie k HDP presiahnuť 3 %;
- pomer verejného dlhu k HDP nesmie presiahnuť 60 %.

potenciálne prispievať k opätovnému zvýšeniu ekonomickej výkonnosti Slovenska (graf 3). Podmienkou toho však bude práve zastavenie centralizačných a federalizačných tendencií a posilnenie trhových princípov v Európskej únii. Mohlo by k tomu dochádzať pod tlakom konkurencie dynamickejšie sa rozvíjajúcich ekonomík – napríklad USA, niektorých krajín juhovýchodnej Ázie, Austrálie a Nového Zélandu.

Mierne vyšší reálny ekonomický rast Slovenska oproti Únii zabezpečí postupné približovanie k jej ekonomickej výkonnosti. Môže to mať vplyv na zvýšenie pomeru HDP Slovenska k EÚ na jedného obyvateľa (po prepočte na paritu kúpnej sily) do roku 2020 na približne 64 % (graf 4) a so zohľadnením pravdepodobného zhodnocovania reálneho kurzu na 75 % priemeru krajín dnešnej Únie (graf 5).¹⁵

Graf 4

Najpravdepodobnejší vývoj pomeru HDP na obyvateľa Slovenska k priemeru Európskej únie bez zohľadnenia vplyvu zhodnocovania reálneho kurzu

Poznámka: Predpokladom vývoja prezentovaného v grafe 4 je reálny rast HDP Slovenska v priemere necelých 3,5 % ročne oproti priemernému 1,8-percentnému ekonomickému rastu v EÚ.

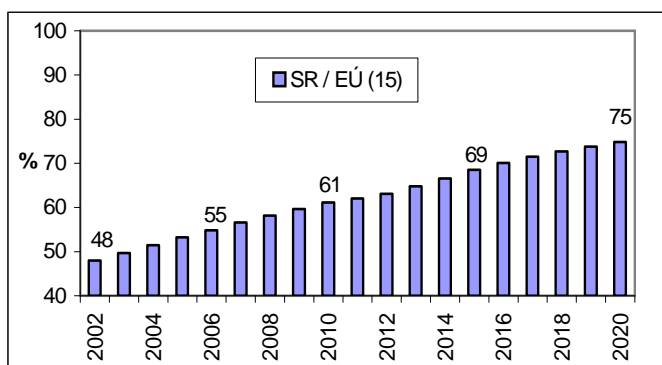
Zdroj: ŠÚ SR, Eurostat, prepočty a graf autorov.

Graf 5

Najpravdepodobnejší vývoj pomeru HDP na obyvateľa Slovenska k priemeru Európskej únie so zohľadnením vplyvu zhodnocovania reálneho kurzu

¹⁴ Za taký považujú autori napríklad zámer Národnej banky Slovenska (NBS) a Ministerstva financií (MF SR) vstúpiť do EMÚ čo najskôr, a to napriek postupnému posúvaniu konkrétneho termínu na obdobie rokov 2008 – 2010 (*Stratégia vstupu SR do EMÚ, 2003*).

¹⁵ Na porovnanie možno uviesť dostupné prognózy Slovenskej akadémie vied (SAV) a NBS. Podľa SAV môže SR dosiahnuť v integračných scenároch 75 % priemernej úrovne HDP na obyvateľa dnešnej EÚ v roku 2018, resp. v roku 2020 (*Ekonomické a sociálne súvislosti integrácie Slovenska do Európskej únie, 2003*). Podľa prognóz NBS to môže byť medzi rokmi 2013 až 2018 (*Stratégia vstupu SR do EMÚ, 2003*).

Poznámka: Predpokladom vývoja prezentovaného v grafe 5 je okrem prognózy reálneho rastu HDP Slovenska a EÚ (analogicky ako pre graf 4) aj zhodnocovanie reálneho kurzu v priemere takmer o 1 % ročne. Takáto priemerná miera zhodnocovania je výslednicou výraznejšieho (približne 1,5-percentného) zhodnocovania v prvom desaťročí a pomalšieho (okolo 0,5-percentného) v druhom desaťročí.¹⁶

Zdroj: ŠÚ SR, Eurostat, prepočty a graf autorov.

Ekonomickou výkonnosťou sa Slovensko priblíži rýchlejšie a dosiahne vyšší pomer k priemeru EÚ v jej zmenenej (rozširujúcej sa) podobe, keďže členmi budú už aj súčasné kandidátske a prípadne ďalšie krajiny (ktoré dosahujú nižšiu úroveň HDP na obyvateľa, ako je priemer v dnešnej Únii). Napríklad podľa SAV dosiahne Slovensko 75 % ekonomickej výkonnosti EÚ v roku 2013, prípadne v roku 2015 (*Ekonomické a sociálne súvislosti...*, 2003).

Cenová hladina v SR by sa mala postupne približovať k úrovni v EÚ, avšak diferencovane v prípade cien jednotlivých tovarov a služieb. Výraznejšie sa zvýšia ceny niektorých potravín (napríklad cukru), budú sa zvyšovať ceny služieb (najmä sociálnych a zdravotných), diferencovane podľa dopytu napríklad ceny bytov, a po skončení prechodného obdobia aj ceny pôdy. Rast ceny práce by mal byť limitovaný dynamikou rastu pridanej hodnoty v ekonomike. Existencia významných mzdových rozdielov aj po vstupe Slovenska do

¹⁶ Uvedený odhad na obdobie v druhom desaťročí sa opiera o predpoklad vstupu Slovenska do EMÚ, teda neexistenciu výmenného kurzu koruny, a preto aj zhodnocovanie „iba“ vyššou infláciou v SR ako v ostatných krajinách EMÚ, nie aj zhodnocovaním nominálneho výmenného kurzu. Očakáva sa navyše, že tento inflačný diferenciál bude nižší ako v prvom desaťročí 21. storočia.

Európskej únie môže byť dôvodom udržiavania niektorých foriem nepriamych obmedzení voľného pohybu pracovných síl do bohatších krajín Únie.¹⁷

Celková exportná výkonnosť Slovenska sa bude mierne zlepšovať, bude však viac narážať práve na vyššie ceny vyvázaných komodít. Naďalej bude podstatne determinovaná niekoľkými väčšími firmami, aj keď nie tak dominantne ako v súčasnosti. V štruktúre ekonomiky a vývozu budú pravdepodobne naďalej prevažovať komodity s nižšou pridanou hodnotou, náročné na surovinové a energetické vstupy. Tlak nadnárodných spoločností môže spôsobiť zánik mnohých domácich firiem, ako aj niektorých tradičných odvetví. Naopak, na zahraničnom trhu sa presadia aj slovenské výrobky a služby s vyššou mierou pridanej hodnoty, čo môže súvisieť so zvýšenou aktivitou malých a stredných podnikov. Ich rozvoj však bude naďalej limitovať pretrvávajúci vplyv vlády v ekonomike a relatívne vysoké daňové a odvodové zaťaženie.

Kombinácia prehlbovanej pasivity slovenských obyvateľov a nepriaznivého vývoja v Európskej únii však môže spôsobiť nepriaznivejší ekonomický vývoj Slovenska. Eurobyrokrati urýchľovaná menová harmonizácia veľkého počtu značne rozdielnych krajín, následne fiskálna únia a veľký európsky štát môžu podstatne brzdiť ekonomickú výkonnosť členov Únie vrátane Slovenska.

Väčšia byrokracia na centrálnej úrovni ako dnes a problémy eura, s negatívnymi vplyvmi aj na reálnu slovenskú ekonomiku, budú tiež sprievodnými tendenciami takéhoto vývoja.¹⁸ V takomto prípade sa preto dá očakávať, že reálny ekonomický rast sa bude s najväčšou pravdepodobnosťou postupne spomaľovať, prípadne stagnovať. K približovaniu economickej úrovne dnešných pätnástich krajín EÚ nemusí dochádzať vôbec, prípadne iba pomaly.

Naopak, **primárnymi predpokladmi žiaduceho vývoja sú jednoznačne „protrhovo“ orientované vlády, vstup do EMÚ v čase relatívne pripravenej reálnej ekonomiky (teda nie príliš skoro)¹⁹ a za podmienky priaznivejšieho vývoja v Európskej únii.** Myslí sa ním najmä zastavenie unifikačných a centralizačných tendencií v Únii, a naopak, zostrenie súťaže

¹⁷ Niektoré krajiny Európskej únie, napríklad Nemecko a Rakúsko, avizujú aj zavedenie priamych obmedzení voľného pohybu pracovníkov, avšak s ukončením ich účinnosti najneskôr v roku 2011.

¹⁸ Podrobnejšie sú tieto možné problémy a riziká spracované napríklad v štúdií Konzervatívneho inštitútu M. R. Štefánika *Ekonomické dopady vstupu Slovenska do Európskej únie (2002)*.

¹⁹ Za takýto čas sa považuje obdobie, keď už nebudú existovať žiadne obmedzenia prechodných období a na Slovensku bude podstatne vyššia ekonomická i cenová úroveň SR k Únii než v súčasnosti (dosahujúca napríklad okolo 70 %). Potenciálne negatívne vplyvy rýchleho vstupu do Únie, a predovšetkým do EMÚ v tejto publikácii osobitne neanalyzujeme. Vyžadujú si však v blízkej budúcnosti náležitú pozornosť. Ekonomické subjekty na Slovensku (ktoré bude v čase predpokladaného vstupu do EMÚ naďalej významne zaostávať ekonomickou výkonnosťou, mzdovou úrovňou a do určitej miery aj cenovou úrovňou) by sa mali na ne vopred pripraviť, aby ich mohli pri svojich rozhodovaniach reálne zohľadňovať.

medzi jednotlivými vládami v ekonomických a sociálnych reformách a presadzovanie do praxe princípov konkurencie a osobnej slobody a zodpovednosti.

Splnenie týchto predpokladov môže pôsobiť na rýchlejšie zvyšovanie celkovej ekonomickej výkonnosti. Reálny ekonomický rast by sa mohol ročne pohybovať na úrovni približne od 2,5 do 5,5 %. Počas celého obdobia by tým mohol predstihovať priemerný rast HDP krajín Únie o približne 2,5 percentuálne body.

Vyriešenie problému rozšírenej korupcie a celkovo nízkej morálky však nepredpokladáme ani v žiaducom scenári.

Aktivita podnikateľskej sféry a čiastočne aj obyvateľov by sa v priebehu nasledujúcich dvoch desaťročí mala postupne zvyšovať. Samostatne hospodáriace malé a stredné podniky môžu byť hlavným zdrojom tvorby nových pracovných miest. Schopnosti ľudského kapitálu sa však budú zlepšovať pomaly. Mobilita ľudí a ich inovatívna schopnosť zostane Achillovou pätou ekonomiky aj na konci druhého desaťročia.

Slovensko by mohlo v takomto žiaducom vývoji prekročiť 75-percentnú ekonomickú úroveň priemeru krajín dnešnej Európskej únie už medzi rokmi 2013 až 2015.²⁰ Aj pre tento scenár platí, že HDP na obyvateľa bude v SR vyšší k priemeru EÚ v jej zmenenej podobe (zahŕňajúcej aj dnešné kandidátske a prípadne i ďalšie krajiny).

Obdobne žiaduci vývoj možno za predpokladu plnenia mnohých faktorov dosiahnuť z vnútorných síl v kombinácii so spolupôsobením vonkajším faktorov, osobitne určujúcich vývoj v Európskej únii.²¹ Bude si však vyžadovať dlhodobé značné úsilie vlády, podnikateľských subjektov aj obyvateľov. Schopnosť vytvoriť systémové podmienky významnej dynamiky súhrnnej produktivity (vyššej ako v Únii), podoprenej kvalitatívnou zmenou (aj štruktúry ekonomiky) a zlepšovaním podnikovej výkonnosti. Predpokladmi takejto stratégie budú systémové opatrenia jednotlivých vlád.

Tlak na zvyšovanie efektívnosti investícií by však mali vytvárať aj samotné manažmenty podnikov, prípadne v rámci pôžičkových investičných programov aj finančné inštitúcie.

Zvýšená konkurencia a prílev zahraničného kapitálu by mohli urýchľovať

²⁰ Hranica 75 % ekonomickej výkonnosti sa v spoločnom trhovom priestore používa napríklad aj ako určitý „prah konkurenčnej zrelosti“ či „prah migrácie“. Pozri *Sociálna a ekonomická súvislosť integrácie ČR do Európskej únie*, RASES 2002; 75-percentná hranica v Únii navyše predstavuje limit pre podporu na vyrovnávanie ekonomických rozdielov jednotlivých regiónov.

²¹ Príkladmi „ciest“, ako dosiahnuť dynamickú, konkurencieschopnú a vzdelanú krajinu, je v celosvetovom porovnaní niekoľko. Pre Slovensko je opodstatnené porovnanie najmä s malými krajinami, ktoré ešte pred niekoľkými rokmi či desiatkami rokov boli v medzinárodnom meradle ekonomicky zaostalé, teraz však dosahujú vysokú výkonnosť a patria medzi najdynamickejšie sa rozvíjajúce a konkurencieschopné ekonomiky. Príkladmi môžu byť z európskych krajín Írsko a Fínsko. Uvedené krajiny dosahujú vo svete aj popredné miesta v miere ekonomickej slobody.

modernizáciu a obmenu kapitálového vybavenia podnikov a schopnosť aplikovať technológie, náročné na kvalifikáciu a zručnosť (prípadne aj schopnosť inovovať). Spolu s jasnými vlastníckymi vzťahmi v podnikoch by sa mala zvýšiť zodpovednosť manažmentu za dosahované výsledky. **Vo veľkých podnikoch bude nevyhnutné výrazne zjednodušiť organizáciu práce vrátane odbúrania mnohých medzičlánkov.**

Možnosť prístupu k vzdelaniu, osobitne k poznatkom špecializovaných odborov náročných na ľudský a technologický kapitál, bude závisieť najmä od ochoty a schopnosti vlád uskutočniť reformu vzdelávacieho systému (predovšetkým jeho financovania). Umenie uplatniť získané poznatky, závislé aj od zmeny prístupu ľudí, bude rozhodujúce pre vnútorný potenciál pozitívnej ekonomickej zmeny. Dôležité budú aj potrebné zmeny na trhu práce, predovšetkým znižovanie rôznych bariér a regulácií. Tým by sa mal vytvárať tlak na zvyšovanie pružnosti pracovných síl.

Minimalizovanie príležitostí na korupciu, znižovanie vplyvu lobistických záujmových skupín si okrem reformy verejnej správy vyžiada aj zmenu neformálnych pravidiel pri praktickom každodennom dodržiavaní etických hodnôt a aktívnej netolerancii voči korupcii. V tomto smere však netreba mať ružové okuliare – je to niekoľkogeneračný proces.

Ďalšími podmienkami naplnenia žiaduceho vývoja je udržiavanie stabilného menového prostredia (napriek nevyhnutnej cenovej konvergencii k západným krajinám, najmä členom Únie), udržiavanie minimálnej vnútornej i vonkajšej ekonomickej nerovnováhy a efektívne fungovanie finančného, osobitne kapitálového trhu. Práve kapitálový trh by mal byť stimulom dlhodobějších domácich úspor. Tie by mali byť dôležitou financujúcou položkou rastu investícií. Do konca druhého desaťročia sa však nepredpokladá obdobný impulz z kapitálového trhu. Bude tiež nevyhnutné diverzifikovať dovoz ropy a zemného plynu, vytvoriť podmienky na rozvoj cestovného ruchu a na postupnú zmenu štruktúry produkcie a exportu (orientácia na výrobky s vyššou pridanou hodnotou).

Takáto stratégia je ambiciózna, náročná a predpokladá kontinuitu nevyhnutných ekonomických a sociálnych reforiem. Rizikom môže byť ich príbrzdzenie niektorou vládou a/alebo silný odpor protireformných strán, odborov, prípadne iných záujmových skupín.

Aj keď vlády tento odpor prekonajú, ďalšie problémy môžu súvisieť s neprispôsobením sa významnej časti firiem, najmä tých, ktoré sú zvyknuté na vládnu podporu. Dôsledkom môže byť krach viacerých podnikov. Prepúšťanie spolu s poklesom garantovaných sociálnych dávok môže vplyvať na pokles životnej úrovne menej pružnej a/alebo prispôsobivej časti obyvateľov. Následné sociálne nepokoje by mohli zvrátiť naštartované reformy.

Vlády a ekonómovia majú preto pred sebou neľahkú úlohu: vysvetliť spoluobčanom a podnikateľským subjektom opodstatnenosť a správnosť súboru reforiem. Dôležitým predpokladom bude zdôvodniť načasovanie na seba nadväzujúcich krokov tak, aby sa ľudia i subjekty mohli na ne pripraviť. Bude potrebné tiež zdôrazniť podmienené pozitívne účinky reforiem v neskoršom období takým spôsobom, aby ich občania prijali, prípadne sa s nimi stotožnili. Významnú úlohu bude zároveň zohrávať aj schopnosť slovenských zástupcov presadzovať spolu s reformnejšími zástupcami iných krajín potrebné razantné ekonomické aj sociálne reformy v rámci Európskej únie.